

Kabinet ilustrácie — II.

Božena Plocháčňová, Miroslav Cipár, Viera Gergelová,
Ján Lebiš, Vladimír Machaj, Ladislav Nesselmann,
František Šesták, Teodor Schnitzer

V kabinete chémie sa miešajú vône a pachy, v prírodovednom kabinete zasa čosi rastie a niečo, zaliate v skle, nás upúta vo vitríne. V kabinete jazykov sa povalujú kopy kníh a v kabinete hudobnej výchovy, tam zasa zneje množstvo zvukov. Ale čo sa deje v kabinete ilustrácie? Hm... tam sú uložené príbehy s obrázkami. Čakajú na to, kedy sa na ne pozriete a povie: „TOTO!“ Toto som už videl. Toto si pamätám z knižky..

Knižná ilustrácia, to je špeciálny spôsob zobrazovania sveta: dopĺňa text príbehu, prerastá ho a stáva sa jeho súčasťou. Zostáva v pamäti aj dieťaťa aj dospelého, ktorý (si) knihu číta, kreslí v nej stopu, ktorá ho potom, aj po desiatkach rokov, dovedie k dielu späť.

Čitateľ často nepozná meno autora, ktorý dal hrdinom príbehu tváre: veď kto by ho už len hľadal, niekde na posledných stránkach, napísané drobnými písmenkami.

Slovenskí ilustrátori však mená majú: knižky pre deti a aj pre dospelých ilustrovali niekde na začiatku, vtedy keď obrázok v knihe prestával byť len dekoráciou, tí najlepší z výtvarníkov vo svojej dobe — Janko Alexy, Martin Benka, Jaroslav Vodrážka, Ľudovít Fulla, či Vincent Hložník... To oni otvorili cestu k tomu, aby mohli prísť tí, ktorí sa ilustrácii venovali už nielen akosi pomimo voľnej tvorby, ale programovo, stále: Albín Brunovský, Štefan Cpin, Miroslav Cipár, Viera Gergelová, Teodor Schnitzer, Viera Bombová, Ján Lebiš. Pribúdali ilustrátori komixového typu — Jozef Schek, Božena Plocháčňová, ale aj tí, ktorí v období reálneho socializmu nemali podmienky a možnosti slobodne tvoriť, či skôr vystavovať voľné umenie a ilustrácia pre nich bola azyl ako Jozef Jankovič. A potom tí, ktorí experimentovali s formami — Jana Kiselová-Siteková, Peter Klúčik, či až k súčasnosti: k Milošovi Koptákovi, Martine Matlovičovej, Kataríne Slaninkovej, Bystríkovi Vančovi.

Ilustrácia je krehké médium — keď sa neošetruje, keď sa o ňu jej autor či majiteľ nestará, tak ľahko zmizne: potrhá sa, zvlhne, vybledne... Aby prežila roky a mohli ste ju vidieť naživo, treba ju opatrovať, vložiť pod sklo, poskytnúť jej vlastný priestor. A trpezlivo aj hľadať jej históriu, pýtať sa, ako vznikla, spísať jej vlastný príbeh.

Do Kabinetu ilustrácie II. sme priniesli diela, ktoré vznikli v rozpätí druhej polovice 60. až 80. rokov. Od (v čase ich vzniku) realistických vtipov Boženy Plocháčňovej a snivých predstáv o dávných časoch Viery Gergelovej, od silových ťahov rydlom Jána Lebiša, cifier Miroslava Cipára, cez koláže Ladislava Nesselmanna, cez realistické pokusy Františka Šestáka, výraznú paletu Vladimíra Machaja až po divoké stopy Teodora Schnitzera.

Pozrite aj na techniky, akými sú ilustrácie vytvorené — nie sú totiž samoúčelné: autori starostlivo zvažovali, ku ktorému príbehu sa hodí tichá, pokojná ceruzka, kde treba pritlačiť perom, kde použiť silu rydla, kde skladať papier do koláže, kde na ňu vrstviť temperu, kde použiť akvarelovú farbu — tak aby čitateľ doslova cítil mávnutie štetcom, ktoré postavy rozpohybuje, aj suchú (ocelovú) ihlu či lept.

BOŽENA PLOCHÁČŇOVÁ (*1929)

*„... kôli nej som chcela byť ilustrátorkou...“
(návštevníčka TOTO! je galéria)*

Študovala na UMPRUM v Prahe. Je jednou z prvých žien, ktoré sa na Slovensku venovali profesionálne kreslenému humoru. Pre časopis Roháč (pracovala v ňom takmer štyridsať rokov, od r. 1952) vytvorila kultový komixový seriál Bill a Mary. Ilustrovala napríklad diela Kristy Bendovej Osmijankove rozprávky, či Opice z našej police, Márie Ďuričkovej Gulko Bombulko a Danka a Janka, aj Štoplíka Hany Ponicekej, aj Medušku Eleny Čepčekovej. Je vtípná. Programovo ide po tom, aby sa čitatelia na jej obrázkoch smiali bez veľkého premýšľania, ilustráciou vytvára také to šteklenie medzi riadkami: „pozri, pozri, aké má Osmijanko veľké guľaté brucho – a Osmidunčo úplne také isté, hahaha“. Kreslí jasnými farbami, ľahúčko, zrozumiteľne aj pre tie najmenšie deti – v popisných, až omalovánkových štylizáciách, zvýraznených silnou kontúrou.

MIROSLAV CIPÁR (*1935)

*„... u nás doma, na Michalskej ulici, bol 24 hodín denne otvorený bar. Všetci, čo vtedy robili do ilustrácie, tam k nám chodili. Jedlo sa, pilo, diskutovalo sa o tom, ako tvoriť.“
(Vilma Cipárová)*

Študoval na Vysokej škole pedagogickej a potom na Vysokej škole výtvarných umení, v ateliéroch Vincenta Hložníka a Petra Matejku. Ilustroval kľúčové diela Márie Ďuričkovej Biela kňažná a Dunajská kráľovná, poéziu pre deti od Ľubomíra Feldeka Hra pre tvoje modré oči, Päťkrát Botafogo aj Lapajova šlapaj aj ďalších autorov v 70. a 80. rokoch do minulého storočia. Opakovane boli jeho knihy ocenené na Bienále ilustrácii Bratislava, či v súťaži Najkrajšia kniha roka. Jeho dielo vychádza z rustikálnych tradícií: raz používa a takmer na nulu zjednodušuje ornamenty z čipiek, z kresieb na dreveniciach, z tepaných ozdôb a necháva ich dýchať v bielej ploche, inokedy štylizuje do komických póz oblé, územčité postavičky v dobovom oblečení, ktoré potom vtisnáva do, až geometricky porozdeľovaného, plnofarebného pozadia. Opakovaním detailov z knihy do knihy je poznateľný ako žiadny iný autor — vždy je to „Cipár“ — stačí sa pozrieť.

VIERA GERGELOVÁ (*1930 — †2004)

*„Po mame ostalo toho strašne málo.
Veľa vecí dala do galérii.
Sú tam, len sa nevystavujú.“
(Lucia Lebišová)*

Študovala na vyšší škole umeleckého priemyslu u Petra Dillingera, neskôr v grafickom oddelení Vysokej školy výtvarných umení v Prahe, potom na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave. Vystavovala vo viac než dvadsiatich krajinách sveta, počas života získala mnohé ocenenia za ilustrátorskú a grafickú tvorbu. Dokázala skĺbiť výtvarné majstrovstvo s čitateľnosťou ilustrácie pre jej konzumenta: jedno či je to dieťa alebo dospelý. V každej knihe je „iná“, jej maľovanie je „chameleónske“, podriaďuje ho textu, splyva s ním, nikdy ho nerozbíja vlastnou kreáciou. Dokázala vybalansovať sýtosť farieb a dostať ich do akéhosi „oparu“. Dokázala dať zapamätateľnú tvár ľudským aj zvieracím hrdinom príbehov, zafixovať ich v pamäti čitateľa ako známe, priateľské.

JÁN LEBIŠ (*1937 — †1996)

*„... bol neuveriteľne dôkladný. Niekedy som mala pocit,
že ilustruje nerád. Toľkokrát to prerábal, kým bol spokojný.
Čo vlastne nebol nikdy.“
(Lucia Lebišová)*

Študoval na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, odbor grafika a knižná ilustrácia u prof. Vincenta Hložníka. Ilustroval takmer 40 kníh, jeho tvorba bola pravidelne v 60. – 80. rokoch oceňovaná na súťažiach Československej najkrajšie knihy. Pedagogicky pôsobil na Vysokej škole výtvarných umení. V r. 1984 získal za svoje dielo Cenu Ľudovíta Fullu za ilustračnú tvorbu. Keď sa pozriete na jeho diela, vidíte ako sa „vplyv“ ľudového, naivného umenia mení na „svojbytný štýl“. Netradične používal na ilustrovanie práce grafické techniky — drevorez a drevoryt — a tieto následne koloroval. V tvorbe ich dopĺňajú robustné, ostro farebné ilustrácie v detských knihách, v leporelách, ktoré zvädzajú k odkresľovaniu cez pauzák (aj to je metóda ako si ich čitateľ na dlhé roky zapamätá).

VLADIMÍR MACHAJ (*1936 — †2016)

*„... 2,5 × 4 metre – to bol môj ateliér.
A možno práve preto, že ten priestor bol tesný,
mohla sa naplno otvoriť moja fantázia.“*

Študoval Vysokú školu umeleckého priemyslu v Prahe, špeciálny ateliér pre úžitkovú grafiku u prof. A. Strnadela a prof. Cyrila Boudu. Venoval sa nielen ilustrácii, ale aj tvorbe cenín, získal špecializáciu na známkovú tvorbu. Ilustroval vyše stovky knižných diel. Jeho tvorba bola ocenená napr. Cenou Ľudovíta Fullu, Cenou vydavateľstva Mladé letá. Opakovane vystavoval aj na BIB. „Poctivá ilustrácia“: hej, tak by sa dali nazvať jeho diela. Výrazné „slnčné“ farby (akoby ani nemiešané), výrazná, ľahko zapamätateľná štylizácia postáv, jednoduché tvary ich tiel, čitateľné charaktery: „dobrí sú pekní, zlí sú škaredí“. Precíznosť a ustálenosť tvaru sa stali jeho poznávacími znakmi. Vždy je jemný, nikdy neprejde cez hranicu expresívneho výrazu, dokonca ani vtedy, keď je drsný text.

LADISLAV NESSELMAN (*1927 — †1987)

*„...to je celé bodkované!“
(návštevníčka TOTO! je galéria)*

Študoval na pražskej Akadémii výtvarných umení u profesorov Karla Mináře a Miloslava Hollého. Vytvoril ilustrácie pre viac než 30 kníh — napríklad pre Do videnia, Zuzanka! Hany Zelinovej, či Jazmínko v krajine klamárov Gianni Rodariho. Jeho tvorba bola opakovane oceňovaná v súťaži Československej najkrajšie knihy — v rokoch 1974, 1977, 1984, 1985. Najvyššie slovenské ocenenie za ilustrácie pre deti, Cenu Ľudovíta Fullu, získal v roku 1977. Žil a tvoril v Bratislave. Vrchol jeho ilustrátorskej tvorby spadá do 70. rokov 20. storočia, keď sa špecializoval najmä na diela pre tie deti, ktoré ešte len začínajú čítať — učil ich spájať predstavivosť v hlave s písmenkami na papieri (preto často používal vrstvenie, koláž). Spôsob, akým ich uchopil, bol skromneatívny. Potlačil sám seba, prispôbil sa jednoduchosti textov, nepridával k nim svoj výklad, držal sa detailov. Doslova: ak bola mašľa biela v texte, tak bola biela aj na obrázku.

TEODOR SCHNITZER (*1933 — †2003)

*„Na každej dvadsiatej strane bola ilustrácia.
Nevedel som sa dočkať,
až sa k nej dočítam...“
(návštevník TOTO! je galéria)*

V rokoch 1953 až 1959 študoval VŠVU v oddelení voľnej grafiky a knižnej ilustrácie u Vincenta Hložníka. Od r. 1961 sa začal venovať typografii, grafickému dizajnu a ilustrácii. Ilustroval viac ako 116 kníh, časť z nich priamo pre vydavateľstvá v Maďarsku a Rumunsku. Najčastejšie (a najistejšie) sa pohyboval v tzv. „low-brow“ žánroch, v dobrodružných príbehoch divokého Západu, v rodokapsoch s mäkkou väzbou. Svoje diela tvoril precízne: s poznaním reálií - ľudského, aj zvieracieho tela, ako aj historického kontextu. Najčastejšie pracoval zložitou technikou nitrotmelu a škrabanej štetocokresby — vyškrabávanie deja priamo do papiera, potiahnutého čiernou farbou — ktorou vytvoril zvláštny efekt plnosti, hmoty. Dynamiku, napätie, vtiahnutie do deja, vytvárala špecifická štylizácia postáv, keď umožnil, aby sa na ne čitateľ mohol pozerieť „zhora“

FRANTIŠEK ŠESTÁK (*1935 — †2004)

„Kto nevie nakresliť koňa, nevie kresliť.“

Študoval na Umeleckoprůmyslové škole v Zlíne pod dohľadom prof. Stanislava Mikulášтика, neskôr na Vysokej škole výtvarných umení u prof. Jána Mudrocha. Ilustrácia sa dostala v jeho tvorbe do popredia v 60. a 70. rokoch — v tom čase vytvoril 56 knižných diel, najmä ilustrácii s westernovou, dobrodružnou a indiánskou tematikou. Popri tom sa venoval portrétistickej tvorbe a nástennej maľbe. Často striedal spôsob tvorby a to aj v rámci jedného knižného diela, prispôboval tvar ilustrácie deju príbehov: prechádzal od plnofarebného obrazu k perokresbe, či tzv. škriabanej štetocokresbe. Hrdinovia jeho ilustrácii sú historicky „presní“, vsadení do reálií doslova od gombíkov na oblečení, po tvary mečov, či zdobenia pušiek. Najdôležitejšia je však štylizácia ich výrazu, presné, až fotografické, zachytenie emócie v deji.

Tak — nech sa vám u nás — v kabinete ilustrácie — páči.
Vitajte. A pozerajte sa...

Ida Želinská